

Basın Meslek Örgütlerinin Tüzüklerinde Türk Basınının Kurumsallaşma Seyri

Ömer Faruk ÖZCAN*

Öz

Türk basını toplumsal hayatın bir aktörü olarak yaşanan siyasi değişimlerde önemli roller üstlenmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarını da kapsayan yeni bir rejime geçiş süreci ve Cumhuriyet'in toplumla kurduğu ilişkinin doğrudan tarafı olarak basının yaşadığı dönüşüm Türkiye'nin hem siyasi hem basın tarihi açısından önemlidir. Bu çalışmada 1908 ve 1946 arasında kurulan basın meslek örgütlerinin kurumsal yapılarında yaşanan değişimler üzerinden basının zihin atmosferinde yaşanan dönüşümün anlaşılması çabası bulunmaktadır. Bu amaçla ilgili zaman aralığında kurulan basın meslek örgütlerinin tüzükleri amaç, basın etiği, özenetim ve telif kategorilerinde incelenmiş ve tarihsel bir yaklaşımla değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türk Basını, Basın Tarihi, Basın Meslek Örgütü, Kurumsal Yapı.

The Institutionalization Process of Turkish Press Through The Changes in Bylaws of Press Associations

Abstract

As a crucial component of social life, Turkish press has played a significant role in Turkey's political transformation. Therefore analyzing the transformation of the Turkish press provides us insight with respect to the political transition processes from the end of the Ottoman Empire to the beginning of the Republic of Turkey. This paper aims at understanding the mentality change in the press through the analyses of the structural changes in press associations established in between 1908-1946. Following a historical approach, the statutes of press associations are investigated and analyzed in terms of aims, press ethics, self-governance and copyrights.

Keywords: Turkish Press, Press History, Press Association, Organizational Structure.

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü, omerfoczan1@gmail.com

Giriş

Türk basınının kurumsallaşma serüveni henüz iki yüz yılı bulmayan bir sürece tekabül etmektedir. Basın, Avrupada ekonomik, sosyal ve siyasi şartların bir sonucu olarak bilginin dolayımı ve haberleşme ihtiyacı neticesinde gelişmiştir. Avrupada basının gelişim sürecinin tamamlandığı bir dönemde doğan Türk basını ise toplumsal dinamiklerden ziyade devlet desteği ile başlayan siyasi bir tasarım ürünüdür. Dolayısıyla Türk basınının iktidarla olan menfi yahut müspet münasebetleri onun kurumsallaşma sürecini doğrudan etkilemiştir. Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'den Gazeteciler Cemiyeti'ne uzanan süreçte meslek örgütlerinin kuruluşları da aynı zamanda bu coğrafyada yaşanan siyasi değişimler ve travmatik dönemlerle paraleldir. Rustow'un (akt. Tunçay, 1981, s. 21) gevşeme ve kasılma metaforu ile formüle ettiği bu dönemler Türkiye'nin siyasal yaşamını olduğu gibi basın hayatını da doğrudan etkilemiştir. İskit, bu dönemleri siyasi rejim değişikliklerine göre tasnif ederek Türk basınının gelişimini Tanzimat Devri, İstibdat Devri, Meşrutiyet Devri ve Cumhuriyet Devri olmak üzere dört safhaya ayırmaktadır (1939, s. 1).¹

Bu çalışmanın temel sorunsalı, basın meslek örgütlerinin yapılarında yaşanan dönüşümün basının kurumsallaşma sürecini hangi ölçüde yansıttığını belirlemektir. Bu amaçla 1908'de kurulan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye, 1938'de kanunla ihdas edilen Basın Birliği ve nihayet 1946'da kurulup günümüzde de varlığını sürdüren Gazeteciler Cemiyeti'nin oluşum süreçleri bir değerlendirme zemini oluşturmak için bahse konu edilmiştir. Son bölümde ise bu örgütlerin tüzüklerinde, amaç, özdenetim, basın etiği ve telif kategorilerinde tespit edilen değişimler tarihsel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Çalışmanın Gazeteciler Cemiyeti'ne kadar olan süreçle sınırlandırılmasının sebebi bu meslek örgütünün günümüze değin varlığını sürdürmesiyle basının kurumsallaşma serüveninde bir nihayeti temsil etmesidir. Çalışmada, Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye için Tunaya'nın (1988, ss. 486-489) kitabında tam metin olarak yer alan tüzüğü, Basın Birliği için ilgili kanunun meclis zabıtları (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938), Gazeteciler Cemiyeti için 1953 yılında cemiyet tarafından bastırılan tüzük esas alınacaktır. 1917'de Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin devamı niteliğinde kurulan Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında ayrı bir tüzüğüne rastlanmadığı için iki örgüt aynı başlık altında değerlendirilmiştir. Keza Gazeteciler Cemiyeti'nin 1946'da ilk kabul edilen tüzüğü için de cemiyetin kendi yönetimine, İçişleri Bakanlığı'na ve İstanbul Valiliği'ne başvurulmuşsa da müspet netice alınmadığından 1953 tarihli tüzük incelenmiştir.

1 II. Abdülhamit dönemi basın için istibdat (baskı) dönemi sayılsa da aynı koşulların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hâkim olduğu II. Meşrutiyet ve CHP yönetiminde Cumhuriyet dönemi için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Server İskit (1939, s. 1) Cumhuriyet döneminde basının sansür korkusu yaşamadan rejimle *elele* yürüdüğünü söylese de Takrir-i Sükûn Yasası, Yüzellilikler olayı, 1931 Matbuat Kanunu, Basın Birliği Yasası gibi istibdat dönemini aratmayan uygulamaların varlığı bu görüşü geçersiz kılmaktadır. Dönemin içinden seslenmesi hasebiyle İskit'in bu iddiasını anlamak bir nebze mümkün olsa da bu çalışma esnasında karşılaşılan ve günümüzde tüm nesnel tarihsel verilere erişim imkânına haiz bazı çalışmaların bu iddiayı savunmalarının bilimsel bakışla örtüşmediği aşikârdır.

Türk Basınının Doğuşu ve İlk Örgütlenmeyi Doğuran Fikriyat Zemini

Türk basınının ilk mesleki örgütlenmesi olan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniy'e giden süreçte basını, Tanzimat ve İstibdat olmak üzere iki dönemde ele almak mümkündür. Osmanlı'nın devleti yeniden yapılandırmak için uygulamaya koyduğu reformların dolayına sokulması için ilk resmi gazete olan Takvim-i Vekayi 1831'de yayınlanmıştır. Tanzimat döneminde Takvim-i Vekayi resmen kurulana dek Fransız sefaretinin kendi bünyesinde çıkardığı Bulletin de Nouvelles (1795) ve İzmir'de yine Fransızca olarak yayınlanan gazeteler haricinde Türkçe bir gazeteden söz etmek mümkün değildir (Kabacalı, 1990, s. 13). Mısır'da yarı Türkçe yarı Arapça yayınlanan Vakayi-i Mısıriyye (1828) gazetesi de Mısır'ın o dönemde fiili bağımsızlığı sebebiyle ilk Türkçe gazete sayılmamaktadır (Nüzhet, 1931, s. 10). II. Mahmut'un "halkın iç huzuru ve ferahlığını" (Yalman, 1960, s. 22) sağlamak için kurduğu Takvim-i Vakayi ile başlayan Tanzimat dönemi gazeteciliği, amaçlanan bu hedefin ötesinde Türk düşünsel hayatını da bütünüyle değiştirecek yeni bir çağın işaret fişeği olmuştur. Bu yeni dönemde ilk özel gazete teşebbüsü olan Tercüman-ı Ahval'in (1860) halkın huzurunu sağlamak yerine "halkın sesi olma" (Jeltjakov, 1979, s. 52) amacıyla çıkması da bu düşünsel değişimin açık bir ifadesidir. Tercüman-ı Ahval ve ardından 1862'de kurulan Tasvir-i Efkâr ile başlayan dönem, aynı zamanda Osmanlı'da yeni siyasal muhalefetin fikri temellerini de oluşturmuştur. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi yazarların Batı'nın yaşadığı reformları bir ideal olarak görüp savunmaları basının bir muhalefet odağı haline gelmesini sağlamıştır (Gürkan, 1998, s. 28).

Basının henüz yasal düzenlemelere ihtiyaç duymayacak kadar cılız olduğu bu dönemde kitap ve risale gibi diğer basılı yayınlara karşı alınan önlemler 1858 yılında yürürlüğe konan Ceza Kanunu ile birlikte başlamıştır. 1864 yılında ise 1858 Ceza Kanunu gibi Fransa'daki aslından tercüme edilerek hazırlanan Matbuat Nizamnamesi ile neşriyata özel hükümler uygulamaya konulmuştur (Topuz, 2003, s. 44). Topuz, 1858 Ceza Kanunu'na atıfla ilgili hükümlerin gazeteler için de geçerli olduğunu söylese de İskit ve İnuğur bunun aksini savunmaktadır. Buna göre 1858 Ceza Kanunu gazetelerin değil yalnızca kitap ve risalelerin basımdan önce incelenmesi hükmünü içermektedir (İskit, 1939, s. 11; İnuğur, 2002, s. 252). Dolayısıyla gazetelerin basım öncesi incelenmesini veya gazetecilik mesleğinin icrasına yönelik müeyyideleri içermeyen bu kanunu, sansürün başlangıcı olarak kabul etmek mümkün değildir. Hatta İskit'e (1939, s. 26) göre 1867 tarihli kanun hükmünde kararname yürürlüğe girene kadar basın nispeten bir özgürlük ortamı içerisindeydi. 1867 tarihli kararname ise gazetelerin basımından önce incelenmesi hükmünü içerdiğinden ilk sansür uygulaması olarak görülmektedir. Keza bu kararname geçici olmasına rağmen on yıl boyunca uygulamada kalmış ve II. Abdülhamit döneminde de devletin basını zapturapt altına almak için kullandığı bir sansür aracına dönüşmüştür (İskit, 1943, s. 97). Bu kararnamenin önemli sonuçlarından birisi de 1865 yılında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensuplarının Avrupa'ya kaçarak Abdülhamit döneminde de etkin olacak Osmanlı sınırları dışında çıkarılan gazetelerin kurucuları olmalarıdır. 1867 yılında kararnameyle kapatılan Muhbir ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin kadrosundan Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa taşraya tayinle sürgün edilmişler; fakat görevlerine gitmek yerine Paris'e giderek burada Muhbir ve Hürriyet gazetelerini çıkarmışlardır. 1871 yılındaki afla geri dönene kadar meşruti monarşi yanlısı yayın

politikası izleyen bu gazeteler yabancı ülkelerin özerk posta dağıtım şirketleri sayesinde Osmanlı topraklarına ulaşmış ve büyük satış rakamlarına ulaşmışlardır (İnuğur, 2002, s. 217).

O dönemde Avrupa'da dikkatleri üstüne çeken Yeni Osmanlılar'ın temelde saltanat, hilafet gibi kurumlarla bir sorunu olmadığı anlaşılmaktadır. Karl Marks'ın, F. Engels'e yazdığı bir mektupta Yeni Osmanlılar'ı "Kuran'a dayanan eşitlikçi bir parti" olarak tanımlaması da bu cemiyetin Avrupa düşün dünyasında nasıl bir karşılık bulduğuna dair önemli bir göstergedir (akt. Jeltjakov, 1979, s. 78). Nitekim Yeni Osmanlılar nezdinde kurumsallaşan reformist hareket, 1876 yılında Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek V. Murat'ı işbaşına getirmişse de Sultan Murat üç ay içinde akli sorunları nedeniyle hal edilmiş ve yenilikçilerin taleplerini kabul etmesi şartıyla Şehzade Abdülhamit tahta çıkarılmıştır.

1876'da tahta çıkan II. Abdülhamit'in dönemi basın tarihi kaynaklarında İstibdat Dönemi olarak sınıflandırılmaktadır. Anayasa ve Meclis-i Mebusan şartlarını kabul ederek iş başına gelen II. Abdülhamit işbaşına gelmesinin üzerinden bir yıl geçmeden 1877 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle anayasanın kendisine tanıdığı bir hakkı kullanarak sıkıyönetim ilan etmiştir. İktidarı boyunca sürecek bu sıkıyönetimi bir kararnameye bağlayan II. Abdülhamit aynı zamanda gerekli gördüğü hallerde gazeteleri kapatma yetkisini de eline almıştı. Yeni Osmanlılar, Tanzimat döneminde edindikleri tecrübeyle Jön Türkler olarak yeniden Avrupa'ya geçerek muhalif bir basın oluşturmuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasıyla etkinlikleri artan Jön Türkler, aralarında Meşveret, Ezan, Mizan, Osmanlı ve Terakki gibi gazetelerin bulunduğu muhalif basını on üç farklı ülkede hayata geçirmişlerdir. Osmanlı'nın yeni kuşak aydın sınıfını temsil eden isimlerin kurdukları gazetelerle oluşan yeni sosyo-politik eğilimler, bu düşünsel değişimi fiili bir aşamaya taşımış ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Bab-ı Ali namıyla meşhur Türk basını, siyasi hayatın etkili bir aktörü haline gelmiştir (İnuğur, 2002; İskit, 1939; Topuz, 2003).

İstibdat döneminde gerçekleştirilen 1901 basın grevi, basın işçilerinin haklar zemininde ilk örgütlenme girişimi olması hasebiyle önemlidir. II. Abdülhamit'in, tahta çıkışının 25. yıldönümü münasebetiyle gazetelerden pul vergisini kaldırmasıyla dolaylı bir gelire kavuşan gazete sahiplerine karşılık muharrir ve mürettipler maaşlarının iyileştirilmesini istemiştir. Buna yanaşmayan gazete sahiplerine karşı grev kararı alan basın işçileri o dönemin en büyük iki gazetesi İkdam ve Sabah'a karşı Saadet gazetesini çıkarmışlar; fakat istenilen başarıyı elde edemeyince eylemlerini sona erdirmişlerdir. Bu olay aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki ilk iş bırakma eylemi olarak kabul edilmektedir (İnuğur, 2002, s. 303; Topuz, 2003, s. 70).

II. Meşrutiyet'in ilanı basın alanında adeta bir patlama etkisi yaratmıştır. 24 Temmuz 1908'de gazetelerde meşrutiyetin ilanı yapıldığında İstanbul'da sadece dört gazete bulunmaktadır. Takip eden iki ay içerisinde çoğunluğu Abdülhamit iktidarına muhalif olan iki yüzün üzerinde gazete imtiyazı alınmıştır (Topuz, 2003, s. 84). Aşırı baskıcı bir rejimin ardından doğan bu sınırsız özgürlük ortamı Osmanlı basınında *şahsiyat* tartışmalarını başlatmıştır. Geçmiş dönemlerde birbirine karşı hesap güdenlerin bu dönemde intikamcı bir hırsla fikirlerden ziyade şahısları hedef almasıyla oluşan bu anarşik çokseslilik, basının işlevine karşı Babıalide bir özeleştirici furiasını da beraberinde getirdi (Koloğlu, 2005, s. 22). Bu özeleştiriler gazetecilerin bir cemiyet fikri etrafında

daha sıkı kenetlenmelerini sağlamış ve bu yönde Türk basın tarihinin ilk meslek örgütlenmesi olan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin kuruluşu gündeme gelmiştir.

Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye/Osmanlı Matbuat Cemiyeti

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte oluşan özgürlük ortamı gazetecileri de etkilemiş ve gazeteciler bir cemiyet teşkil etmek üzere toplanmıştır. Gazeteciler arasında kurulan bir heyete bu görev tevdi edilmiş ve bir tüzük taslağı hazırlanmışsa da bu girişim uzun vadeli bir sonuç vermemiştir (Yalman, 1914, s. 86). Bu girişimin akamete uğramasının en önemli sebebi Koloğlu'na (2005, s. 35) göre her dilin arkasında ayrılıkçı bir akımın var olduğu kakofonik çıkarıcı yapıdır. Keza Millet gazetesinin girişimi haberleştirirken uzunca bir geçmiş muhasebesiyle beraber sorduğu "...hürriyetin ilanı gecesini özgürlükçü yazarlar arasında bulunmamak için sayfilerine kaçanlar, acaba Muharririni Osmanlı Cemiyeti'ne kabul edilecekler mi?" sorusu da dönemin şartları itibarıyla ilkelere sahip bir meslek örgütünü ihdas etmenin kolay olmadığını göstermektedir.

Bu şartlara rağmen heyet, cemiyeti kurmak ve işler hale getirmek için meşrutiyetin doğurduğu uzlaşmacı ortamda girişimlerini sürdürmüşse de bu çabalar uzun ömürlü olmamıştır. Resmi olarak kuruluşunu tamamlamasa da yönetim kurulunu periyodik olarak toplayan cemiyet, uluslararası basın çevrelerinde tanınmak için de girişimlerde bulunmuş ve Berlin'de toplanan Uluslararası Basın Kongresi'nde bir delegeyle temsil edilmiştir (Aydın, 2010, s. 563). Cemiyetin iki sene boyunca sürdürdüğü faaliyetlere rağmen yasal bir statüye kavuşmaması Kıracı'ya (2011, s. 4) göre artan iktidar baskısıdır. Kısa bir süre için basına hâkim olan özgürlükçü ortam İttihat ve Terakki hükümetinin baskıcı uygulamaları sonucu II. Abdülhamit devrini aratacak bir hüviyete bürünecektir.

II. Meşrutiyetin ilk yılları, yalnızca basın için değil şahsi hürriyetler açısından da özgürlükçü yeni bir döneme tekabül etmektedir. 1909 Cemiyetler Kanunu ile anayasal düzene ve hükümete karşı faaliyetlerde bulunmaması ve bölücülük gütmemesi şartıyla cemiyetlerin kurulmasına da müsaade edilmiştir. Bu serbestiyle birlikte siyasi, kültürel ve mesleki olmak üzere farklı amaçlarla birçok dernek kurulmuştur (Toprak, 1985, s. 207). Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye yasal bir statüsü olmasa da bu dernekler arasında zikredilirken basını alakadar eden iki cemiyet daha mevcuttur. Bunlar matbaa dizgicilerine ait Mürettibini Osmaniye Cemiyeti ile matbaa makine ustalarına ait Matbuat-ı Osmaniye Makineciler Cemiyeti'dir. Aydın'ın (2010, s. 557) dönemin gazete arşivlerinde yaptığı araştırmaya göre bu iki cemiyet çalışanlarının haklarını koruma noktasında oldukça faaldir.

Yeni Osmanlılar ve sonraki dönemde Jön Türkler olarak adlandırılan reformist geleneğin bir ürünü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti temelde halefleriyle aynı gayeyle yani Osmanlı'yı kurtarma fikriyle askeri ve sivil alanda örgütlenmişti. Özellikle Yeni Osmanlılar'dan farkı ise dünya görüşlerinin temeline dini değil Askeri Tıbbiye kökleri nedeniyle biyolojik materyalizmi koymalarıydı. Bu fikir örgüsü onlarda Osmanlı'yı kurtarmak için kendilerinden önce kimsede bulunmayan bir yetkinliğe sahip oldukları vehmini doğurmuştu (Mardin, 1991, s. 100). Bu

sebeplerdir ki yaptıkları her işi meşru ve faydalı görüyor, eleştiriler karşısında ise acımasız bir tutum takınıyorlardı. II. Meşrutiyet'in kısa süren özgür basın dönemi de bu tutuma paralel olarak gazeteci cinayetleriyle sona ermiştir. 5 Nisan 1909'da 31 Mart Olayları'nı da tetikleyen muhalif Serbesti gazetesinin yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle başlayan gazeteci cinayetleri İttihat ve Terakki'nin tam anlamıyla iktidarı ele geçirdiği 1913 darbesine kadar dek devam etmiştir. Bu süreçte dört muhalif gazeteci faili meçhule kurban gitmiş, askeri ve siyasal meselelerde basına sansür uygulanmış ve böylece güdümlü basın yaratılmıştır (Gevgilili, 1983, s. 210).

II. Meşrutiyet'in ardından gazetecilerin bağımsız girişimleriyle başlayan meslek örgütlenmesi, idare heyeti seçimlerini yapmış ve bir tüzük hazırlamış olmasına karşın gelişen mezkûr şartlar altında cemiyetin resmîyete kavuşması ancak I. Dünya Savaşı sırasında mümkün olmuştur. 1917 yılında Almanya'nın İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) hükümetine Berlin Basın Birliği'nin Osmanlı gazetecilerini temsilen bir muhatap bulamamasına ilişkin sitemi üzerine 1908'de kurulan cemiyet alelacele yeniden örgütlenmiştir. Tokgöz (1993, s. 154), cemiyetin 30 Temmuz 1917'de Berlin Basın Derneği'nin daveti üzerine Mahmut Sadık Bey'in başkanlığında kurulduğunu ve davete icabet ederek Almanya ve Avusturya'ya ziyaretlerde bulunduğunu bildirmektedir. Keza Meşrutiyet döneminde genç bir gazeteci olarak cemiyetin ilk kuruluşuna şahitlik yapan Yalman da (1997, s. 366) Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ni 1908'de kurulan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin devamı olarak zikretmektedir.

1917'de kuruluşundan sonra her yıl kongresi yapılan cemiyetin Alman hükümeti tarafından tedarik edilen kâğıt dağıtım işini üstlenmesi, örgütü basın üzerinde tek yetkili kurum haline taşımıştır (Yalman, 1997, s. 366). Osmanlı Matbuat Cemiyeti, İskit'in (1939, s. 194) cemiyetin 1933 Almanak'ından aktardığına göre önce 1919'da Türk Matbuat Cemiyeti, 1921'de Matbuat Cemiyeti, 1930'da İstanbul Matbuat Cemiyeti isimleri altında basın dünyasında etkisiz varlığını sürdürmüştür. 1935 yılında kongresini toplayan cemiyetin çektiği bağımlılık telgrafına cevaben Atatürk'ün "Basın Kurumuna" şeklinde hitabı üzerine de ismini İstanbul Basın Kurumu olarak değiştirmiş ve nihayet 1938'de devlet tarafından kurulan Basın Birliği'ne katılmak üzere kendisini feshetmiştir (Topuz, 1996, s. 195).

1935 Basın Kongresi ve Basın Birliği'nin Kuruluşu

İskit'e (1939, s. 218) göre cumhuriyet döneminde basın, cumhuriyet basını ve serbest basın olarak ikiye ayrılmaktadır. İktidar partisinin kurumsallığında vücut bulan cumhuriyet basını *Kemalizmin telkin ve propaganda organıdır*. Serbest basın ise *devrimin genel karakterinden ayrılmamak ve olumsuz eleştiri hastalığına kapılmamak* şartıyla kamuoyunun küçük bir parçasını temsil etmektedir. Topuz (2003, ss. 156-157) bu küçük parçayı temsil eden gazetelerin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idaresindeki Meclis'te hararetli tartışmalara sebep olduğunu kaydetmiştir. *Fikir haydutluğu* yapmakla itham edilen *Yarım, Son Posta, Yeni Asır* gibi gazeteler, basın hürriyeti kisvesine sığınarak bozguncu ve hain olmakla suçlanıyordu. O dönemde Atatürk tarafından kurdurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası yanlısı bu gazetelerin yüksek tirajlara ulaşması ve iktidar partisi CHP'nin mevcudiyetini tehdit eder bir hal alması, yeni bir basın yasası tasarısını da

gündeme getirmiştir. Bazı milletvekillerinin verdiği önergelerle başlayan bu tartışmalar tasarının kabulü için gerekli zemini oluşturmuş ve Cumhuriyet döneminin ilk basın kanunu 25 Temmuz 1931'de kabul edilmiştir.

Kabul edilen yasanın basın özgürlüğü bakımından getirdiği en önemli değişiklik, Bakanlar Kurulu'na gazete ve dergileri geçici olarak kapatma yetkisi tanıyan 50. maddesinde yer alıyordu. "Memleketin genel siyasetine aykırı yayın yapmak" gibi son derece muğlak bir ifadeyle sağlanan bu sansür yetkisi, ancak II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle iktidarın yeni dünya düzenine uyum sağlamak arzusu sayesinde kaldırılabilmiştir (Kabacalı, 1990, s. 128; Topuz, 2003, s. 158; Şentürk, 2015, s. 206). 1934'te çıkarılan yeni bir yasayla basının *devrim prensiplerine, devlet siyasetine ve millet menfaatlerine* uygun olmasını sağlamakla görevlendirilen Matbuat Umum Müdürlüğü, aynı yasanın kendisine verdiği yetkiyle 1935 yılında bu amaca yönelik bir kongre toplanmasını sağlamıştır (Kabacalı, 1990, s. 131).

Türkiye çapında 117 asli delegenin iştirakiyle düzenlenen Birinci Basın Kongresi görüşmeleri, basın ve Basın Genel Direktörlüğü arasında iş birliği, kültür ve meslek komisyonları olmak üzere üç ayrı komisyonda yürütülmüştür. Kongrede alınan en önemli kararlardan birisi meslek komisyonu tarafından teklif edilen *Türk devrimine fikrini ve gönlinü bağlamış olan Türk basın ailesinin, ulusal bir kurum halinde örgütlenmesi* önerisidir (İskit, 1939, s. 181). Türk Basın Kurumu adıyla teklif edilen bu öneri ancak 1938'de bir kanunla hayata geçirilebilecek ve Basın Birliği adını alacaktır.

Basın kongresinde alınan kararlar doğrultusunda 27 Haziran 1938'de kanunla ihdas edilen Basın Birliği, hâlihazırda devletin güdümünde olan basını topyekûn kontrol altına alan bir örgütlenme modeli öngörüyordu. Basın sektöründe çalışmak isteyen herkesin birliğe üye olması zorunluymuş ve üyeliğin reddedilmesi durumunda nihai itiraz mercii olan İçişleri Bakanlığı'nın kararları mahkemeye konu edilemiyordu. Aynı gün 1931 Matbuat yasasında yapılan değişikliklerle de basında çalışabilmek için kötü şöhretli olmama hükmü getirildi ve böylece hükümete istenmeyen kişilerin keyfi bir mekanizma işletilerek sektörde var olmasını engelleme imkânı sağlandı (Kabacalı, 1990, ss. 133-134).

Basına Falih Rıfkı Atay'ın getirildiği birliğin merkezi Ankara olarak belirlendi. Ülke çapında İstanbul, İzmir, Adana, Trabzon bölgelerine ayrılan örgütün en etkili bölgesi olan İstanbul'da Hakkı Tarık Us başkanlığa getirildi. Ülke basını, Basın Birliği ve Basın Genel Direktörlüğü iş birliğinde kâğıdından haberine kadar baskı altına alındı. Gazetecilik yapmak için gereken "sarı basın kartı"nın dağıtımı da Basın Birliği'nin tekelindeydi. Basit bir sebeple meslekten atılma korkusu yaşayan gazeteciler, sosyal güvenceleri ve emeklilik hakları olmadan çalışıyorlardı (Evsal, 1987, s. 63).

Değişen Dünya ve Gazeteciler Cemiyeti

İstibdat döneminde basının tedhiş altına alınması nasıl Meşrutiyet'le birlikte gazetecilerin ilk bağımsız örgütlenmesini doğurduysa Cumhuriyet döneminde de Basın Birliği aynı etkiyi yapmıştır. Basın Birliği, gazeteciler için bir meslek örgütü olmaktan ziyade tek parti yönetiminin

basın üzerindeki baskı araçlarından birisi hüviyetindeydi. Özellikle 1940'lardan itibaren gazeteciliğe atılan hukuk kökenli genç gazetecilerin etkisiyle meslekte birliğe karşı muhalif bir hareket gelişmiştir (Özsoy, 2001, s. 24). Bununla birlikte dünyada yaşanan gelişmeler de bu muhalif hareketin güç kazanmasında rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve yeni kurulan Milletler Cemiyeti'nin demokratik olmayan ülkeleri üye kabul etmeme kararı gibi gelişmeler üzerine Türk basını da tek parti üzerindeki tazyiki arttırmıştır. Bu muhalif hareketin ilk başarısı İstanbul Basın Birliği bölge seçimlerinde Sedat Simavi'yi başkanlığa getirmek oldu. Bir yıl sonra bu kez Basın Birliği'nin genel kongresinde yönetim tamamen değişip talep eden gazetecilerin eline geçti (Evsal, 1987, ss. 77-80).

Seçimleri kaybeden Falih Rıfki Atay'ın Ulus gazetesinde yazdığı bir yazı Basın Birliği'nin de sonunu hazırladı. Seçimi kazananları komünizm yanlısı olmakla suçlayan Atay'a yeni yönetim sert tepki gösterdi ve Atay'ın meslekten atılması için girişimde bulundu. Tek parti yönetiminin sözcüsü konumundaki Ulus'un sahibi Atay'ın birlikten çıkarılmasının siyasi otoriteyi sarsacağı düşünüldüğünden 18 Haziran 1946'da yürürlüğe giren tek maddelik bir kanunla Basın Birliği lağvedildi (Avşar & Demir, 2005, s. 272).

Basın Birliği'nin kapatılması tasarısını önceden haber alan Sedat Simavi ve arkadaşları 10 Haziranda İstanbul Valiliği'ne Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşu için gerekli başvuruları yaptılar. Bu sayede cemiyet defacto bir şekilde Basın Birliği'ne tanınan hakların doğal muhatabı haline geldi. Ankara'da tesis edilen Gazeteciler Cemiyeti de İstanbul'da kabul edilen tüzüğü aynen benimsedi ve böylece gazeteciler bağımsız bir örgüt çatısı altında birleşmiş oldular (Evsal, 1987, s. 82).

Basın Meslek Örgütlerinin Tüzüklerinde Kurumsal Yapılanma

Bu bölümde bahse konu edilen basın meslek örgütlerinin tüzükleri dört kategoride incelenmiştir. Amaç, özdenetim, basın ahlakı ve telif olarak belirlenen bu dört kategori Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin tüzüğünden üye kabulü, teşkilat yapısı vb. gibi teknik maddeler çıkarıldığında geriye kalan kurumsal anlayışı temsil etmektedir.² Bu bölümde mevzu bahis kurumsal anlayışın, cemiyetin kendisinden sonra gelen örgütlerin tüzüklerine hangi ölçüde yansıtıldığı incelenmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gazetecilerin neredeyse doğal bir refleksle oluşturduğu Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin tüzüğü, yapılan müzakereler ve Batı'da mevcut benzer örgütlerin tüzükleri incelenmesiyle hazırlanmıştır (Aydın, 2010, s. 558). Tunay'ın (1988, ss. 486-489) çalışmasında tam metin transkripsiyonu yer alan tüzüğün bu anlamda daha önce örgütlenme tecrübesi olmayan bir meslek erbabına göre oldukça kapsamlı olduğu görülmüştür.

2 Bu çalışma esnasında Türkiye'de basın ahlakı ve telif haklarının basının siyasal zeminde zihinsel dönüşümü açısından tarihsel seyirde ele alan çalışmaların azlığı dikkat çekmiştir. Bu konulara yalnızca ilgili mevzuat açısından bakılması alanda gözden kaçırılan bir nokta olarak değerlendirilmektedir.

Tüzük toplamda yirmi üç maddeden mürekkep olup ilk on maddesi seçilen idare heyetini ve cemiyete kabul şartlarını bildirmektedir. *Cemiyetin Esbab-ı Teşekkülü* adıyla başlayan 11. maddede cemiyetin amacını açıklayan yedi maddelik bir kuruluş gerekçesi yer almaktadır:³

1. Cemiyetin, Osmanlı basınının temsilcisi olarak devlet tarafından muhatap alınmasını sağlamak.
2. Basın yoluyla işlenen suçların ön değerlendirmesi için cemiyet bünyesinde kurulacak bir yargı heyeti usulünü hükümete kabul ettirmek.
3. Osmanlı basınının, düşünce ve ifade özgürlüğünü zedelememek kaydıyla ülke menfaatleri ve toplumsal ahlak üzere yayın yapmasını ve kutsal “selamet-i vatan” fikri etrafında birleşmesini temin etmek.
4. Avrupadaki basın örgütleriyle iletişime geçerek dostluk ilişkileri geliştirmek.
5. Cemiyet üyeleri arasında birlik ve yardımlaşma esaslarını belirlemek ve bunun için ayrı bir tüzük hazırlamak.
6. Cemiyet üyelerinin Avrupa’da olduğu gibi toplu ulaşım ve sanatsal faaliyetlerden ücretsiz yararlanmasını sağlamak.
7. Osmanlı basınının içeride ve dışarıda şeref ve onurunu korumak.

Amaç bakımından Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye’nin basını toplumsal hayatın bir aktörü olarak siyasi iktidara tanıtma gayesini öncelediği görülmektedir. Basının fikir ve ifade özgürlüğüne dikkat çekilirken bu özgürlüğün ülke menfaatleri ve toplumsal ahlak ile sınırlandırılması da önemli bir husustur. Yanı sıra Osmanlı’da idari ve toplumsal düzeyde devletin yıkılması tehlikesine karşı gösterilen tepki olarak kavramsallaştırabileceğimiz selamet-i vatan ideali etrafında birleşmenin basına bir hedef olarak koyulması da zamanın şartları altında anlamlıdır.

28 Haziran 1938’de TBMM genel kurulunda görüşülen Basın Birliği Kanunu otuz beş maddeden mürekkeptir. Kanunun ilk dört maddesi birliğin kurumsal yapısını düzenlemektedir. Kanunun 5. maddesinde birliğin maksadı açıklanmıştır:⁴

Madde 5. Birliğin teşkilinden maksad, Birliğe dahil Türk basın mensublarının maddi manevi ferdi ve müşterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, meslekin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat (güvenlik) ve intizamı (düzeni) idame etmek, tesanüd (dayanışma) duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik mektepleri veya meslek kursları açmak, beynelmilel meslek temasları yapmak, Türk basınıni temsil etmek, matbuatı millî maksadlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlerine hadim (hizmetkar) kılmaktır.

Basın Birliği’nin amaç bölümünde gazetecilerin maddi ve manevi bireysel ve ortak menfaatlerini korunması hususu öncelenmiştir. Devlet eliyle kurulan bir örgüt olduğu için meslekte güvenliği ve düzeni sağlamak da birliğin amaçları arasında sayılmaktadır. Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye’den farklı olarak gazetecilik okulları ve meslek kurslarının açılması hususunun zikredilmesi mesleğin icrasına yönelik bakışta yaşanan değişimi yansıtan önemli

3 Metinde tarafımızca anlam bütünlüğünü bozmayacak sadeleştirmeler yapılmış ve ifadeler günümüz Türkçesiyle söylenmiştir.

4 Kanun maddeleri olduğu gibi alıntılanmış; fakat günümüzde kullanımını yitirmiş kelimelerin parantez içerisinde anlamları tarafımızca eklenmiştir.

bir noktadır. Birliğin gazeteciliğin icrasına yönelik milli hedeflerin ve Cumhuriyet'in (rejimin) menfaatlerinin gözetilmesi talepleri devletin gazetecilerden beklentilerini ortaya koymaktadır. Birlik bu yönüyle Osmanlı döneminden gelen gazetecilik mesleğinin ülke siyasetiyle uyumlu yapılması anlayışını paylaşmaktadır.

Basın Birliği kanunla lağvedilmeden hemen önce kurulan Gazeteciler Cemiyeti'nin tüzüğü kırk beş maddeden oluşmaktadır (Gazeteciler Cemiyeti, 1953). Bu yönüyle en teferruatlı tüzük olduğu değerlendirilebilir. Tüzüğün 2. maddesinde örgütün amaçları beş maddede açıklanmıştır:

Madde 2. Cemiyetin maksat ve gayeleri aşağıda gösterilmiştir:

- a) Basın mesleğini temsil etmek;
- b) Basın mesleğinin ve Cemiyet mensuplarının haklarını, mesleğin haysiyet, şeref ve nezahetini korumak ve mesleğin gelişmesine hizmet etmek;
- c) Basın mensuplarının kendi meslekleri içinde inkişaf ve terakkilerini sağlamak;
- ç) Cemiyet mensuplarına yardımlar sağlamak ve meslekdaşlar arasında yakınlaşmayı temin eylemek;
- d) Cemiyet mensuplarından çalışan ve çalıştıranların karşılıklı hak ve menfaatlerini meslek tesanüdü çerçevesi içinde temin ve telifle çalışmak.

Haleflerine kıyasla Gazeteciler Cemiyeti'nin amaçları arasında gazeteciliğin milli hassasiyetleri paylaşması gerekliliğine yönelik bir husus bulunmamaktadır. Cemiyet her şeyden önce yalnızca basını temsil etmek ve mesleğin şerefini ve ahlaki değerlerini korumayı amaçlamıştır. Gazetecilerin mesleklerinde nitelik sahibi olmalarını sağlamak da amaçlar arasında sayılmaktadır. Amaç bölümünde gazetecilik mesleğinde çalışan ve işveren ayrımının yapılması da önceki kurumlara nazaran dikkate değer bir ayrımdır. Cemiyet her iki tarafın da hak ve menfaatlerini sağlamayı görevleri arasında saymaktadır.

Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye tüzüğünün 14. maddesi basın etiği ilkelerini düzenlemektedir. Cemiyete dâhil olan gazetelerin aşağıdaki ilkelerden sorumlu olacakları belirtilmiştir:

1. Gazeteler şantaj yapmayacaklardır.
2. Gazeteler çirkin söz ve imadan ve toplumsal ahlaka mugayir içeriklerden sakınacaklardır.
3. Yabancı devletlerden veya Osmanlı unsurlarından birisi hakkında onur kırıcı ve yaralayıcı yayınlarda bulunulmayacaktır.

Gazetecilik mesleğinin icrasına ve haberin niteliğine yönelik normların bu şekilde ifade edilmesi o dönemde basının karakterine yönelik eleştirel bir tutum olarak görülebilir. Diğer tüzüklerde bu türden ilkelerin belirlenmesi söz konusu değildir. Basın Birliği ve Gazeteciler Cemiyeti'nin bu tür ilkelere doğrudan atıf yapmaması bu anlayışın zamanının ilerisinde olduğunu göstermektedir. Zira aşağıda görüleceği gibi diğer örgütlerde özenetim mekanizmaları yalnızca şikâyet, ihbar veya söylenti üzerine çalıştırılırken Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye bu ilkeleri üyeliğin gereklerinden birisi olarak zikrederek suçun niteliğini de tanımlamaktadır.

Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye tüzüğünün 15. ve 16. maddelerde cemiyet üyeleri hakkında yapılan şikâyetlere karşı işletilecek özenetim mekanizması şöyle açıklanmıştır:

Madde 15. Gazetelerden biri bir şahıs hakkında ahlaka aykırı olacak derecede saldırgan yayınlarda bulunursa şikâyet veya ihbar üzerine yönetim kurulu toplanır ve olayı inceler. Kurul şikâyetin haklılığına kanaat getirirse şikâyete konu olan gazeteci eğer cemiyet üyesiye verilecek karara uymakla yükümlüdür. Cemiyete mensup olmayan bir gazeteci saldırgan yayınlarda bulunursa yönetim kurulu tarafından bir soruşturma açılması ve bunun gazetelere bildirilmesi cemiyetin görevleri arasındadır.

Madde 16. Bu gibi hallerde üç kere savunma vermek zorunda kalan gazeteci eğer cemiyet üyesiye ihraç edilir. Yönetim kurulu üyelerinden birisinin ahlaka aykırı saldıran yayınlarda bulunması halinde kurul üyelerinden en az üçünün teklifi üzerine soruşturma başlatılır.

Cemiyetin kurumsal yapısı içerisinde özdenetime ilişkin ayrı bir merci olmadığı, ilgili soruşturmalar için de yönetim kurulunun görevlendirildiği görülmektedir. Bir diğer önemli husus da basın yoluyla işlenen suçun şahıslarla sınırlı tutulmasıdır. Kurumlara yönelik müteccaviz yayınlar için ayrıca bir yaptırım öngörülmemiştir. Cezai yaptırım olarak sadece kesin ihraç seçeneğinin bulunması ve kararın itiraza kapalı olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Yönetim kurulunun da gazetecilerden müteşekkil olduğu düşünülerek bu üyelere yönelik ayrıntıların bulunması da önemlidir. İhraç kararı gazetecinin mesleğini icrasına engel değilse de 23. maddede cemiyete üye olmayanların hükümetçe meslekten sayılmaması gerektiğinin vurgulanması düşünüldüğünde çok katı bir kuraldır.

Basın Birliği tüzüğü ise özdenetim için yönetim kurulundan bağımsız olarak bir haysiyet divanı kurulmasını öngörmektedir:

Madde 15. Birlik mensubları arasında çıkacak şahsi anlaşamamazlıklarla, meslek haysiyet ve şerefine taallük eden meseleleri ve birliğin bu kanun ile tesbit olunan maksadlarına aykırı hareketleri iddia olunan birlik mensublarının vaziyetlerini tedkik ederek icab eden kararları vermek üzere, her mıntakada birer (Mıntaka haysiyet divanı) ve Ankarada bir (Yüksek haysiyet divanı) kurulur.

Mıntika haysiyet divanlarının, ihtar, açık ihtar ve bir aya kadar meslekten men cezası verme yetkileri bulunuyordu (Madde 17). Bu yaptırımlara ek olarak Ankara'da bulunan Yüksek Haysiyet Divanı'nın da üç aya kadar meslekten men etme ve birlikten çıkarma yetkisi bulunmaktaydı. Bu kararlara İçişleri Bakanlığı nezdinde itiraz edilebiliyordu; fakat buradan çıkan karar kesindi ve mahkeme yoluna götürüleliyordu (Madde 18).

Basın Birliği'nde basın yoluyla işlenebilecek suçların tanımı daha geniş bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Buna göre mesleğin amacına riayet etmeyenler için de özdenetim mekanizmaları çalıştırılmakta ve nihayetinde meslekten kesin ihraça varan yaptırımlar öngörülmektedir. Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye tüzüğünden farklı olarak yaptırımlar kademeli olarak belirlenmiştir. Buna karşın birliğin kanunla kurulduğu göz önüne alındığında ihraç cezasının daha somut bir karşılığı olduğu aşikârdır. Uzun (2007, s. 53), birliğin faaliyette olduğu dönemde yaptığı eleştiriler yüzünden meslekten ihraç edilen gazeteci olduğuna dair bir kaydın olmadığını belirterek bu yaptırımın uygulamada geçerliliği olmadığını ifade etmiştir. Lakin farklı bir boyuttan bakıldığında bu yaptırımın hiç uygulanmamış olması gazetecilerin bu maddeye karşı bir oto-sansür davranışı geliştirdiği anlamına da gelebilir.

Basın Birliği Kanunu'nda olduğu gibi Gazeteciler Cemiyeti'nin tüzüğünde de doğrudan basın ahlakına yönelik ilkeler belirlenmemiştir. Buna karşın özdenetim mekanizması kanunla benzer şekilde *Haysiyet Divanının Vazifeleri* başlığı altında tüzükte yer bulmuştur:

Madde 31. Cemiyet mensupları arasında çıkacak mesleki anlaşmazlıklarla meslek haysiyet ve şerefine taalluk eden meseleleri tetkik ve halleder. Cemiyetin tesbit olunan maksat ve gayelerine, karar ve vecibelerine riayet etmeyenlerle hariçte suihal (olumsuz davranış) sahibi olduğu ve mesleğin şeref ve haysiyetini kötüye kullandığı ve şahsi şerefini muhafaza etmediği tevatiiren dahi şayi olanları sorguya çeker ve haklarında gereken tahkikleri yaparak karara bağlar. [...]

Yukarıdaki maddede belirtilen durumlarda toplanan Haysiyet Divanı suçluya ihtar, açık ihtar, geçici veya kesin ihraç cezaları verebilmektedir. İtiraz mercii olarak cemiyet kongresi adres gösterilmiştir (Madde 32).

Gazeteciler Cemiyeti'nin özdenetim mekanizması Basın Birliği'ne oldukça benzemektedir. Farklı olarak bir üyenin mezkûr davranışlarda bulunduğu söylenti yoluyla dahi yayılsa soruşturmaya konu edileceği lafzı önemlidir. Bu husus Cemiyet'in mesleğin icrasına yönelik anlayışına aykırı davranışlara müsamaha göstermeyeceğini ortaya koymaktadır. Yaptırımlar yine benzer şekilde kademeli olarak artmaktadır. İhraç dışında verilen cezalara karşı bir itiraz mercii olmaması önemli bir eksikliklerdir.

Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye tüzüğününün 21. maddesi doğrudan telif lafzı kullanılsa da yayın hakkı (hakk-ı neşriyat) adıyla özgün eserin korunmasını ve gazetecilerin birbirlerine karşı sorumluluklarını düzenlemektedir:

Madde 21. Gazete ve dergiler arasında yayın hakkına riayet edilmesini sağlamak için aşağıdaki hususlara dikkat etmek zorunludur.

1. Bir gazetede yayınlanan yazı gazete sahibinin izni alınmadan bütünüyle alınamaz veya iktibas edilemez.
2. Bir gazete veya derginin tercüme edeceğini duyurduğu bir eser başkası tarafından tercüme edilmeyecektir. Tercüme başlayan gazete veya dergi eseri tamamen yayınlar veya yayından çekerse ancak ondan sonra diğerleri de tercüme etme hakkına kavuşurlar.

Tüzükler incelendiğinde telif kategorisine yalnızca Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye tüzüğünde atıf yapıldığı görülmektedir. Telif haklarını düzenleyen ilk yasa 1910 yılında Hakkı Telif Kanunu adıyla yürürlüğe girmiş ve 1952 yılına kadar bazı tadilatlar dışında yürürlükte kalmıştır (Kabacıoğlu, 2009, s. 53). Cemiyetin kurulduğu yıllarda telif haklarına yönelik yürürlükte bir yasanın olmaması bu anlamda bir etken olarak değerlendirilebilir. Yine de Basın Birliği ve Gazeteciler Cemiyeti tüzüklerinde en azından yürürlükteki yasaya dahi bir atıf olmaması bu kategoriye yer vermenin kıymetini arttırmaktadır. Zira özgün eserin korunması hususunda hukuki bir yaptırım bulunmadığı halde bir ilke kararının ortaya konması önemsenmesi gereken bir anlayıştır.

Sonuç

Basın meslek örgütlerinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihi ele alınırken bu örgütler arasında neredeyse hiç kopukluk olmadığı görülmektedir. Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin kurulmasıyla başlayan süreçte gazetecilerin fiilen örgütsüz kaldıkları bir dönem olmamıştır. Bu durum ilk anda ortaya konulan kurumsal anlayışın izlerinin sonraki dönemlerde de sürülebilmesine imkân tanımaktadır. Osmanlı'da basın, devletin parçalanma tehlikesine karşı teyakkuz halindeyken Cumhuriyet döneminde yeni rejimin sağlam temeller üzerinde yükselmesi basının da bir vazifesi olarak görülmektedir. Gazeteciler Cemiyeti'nin diğer örgütlerden farklı olarak basına siyasi gündemle paralel bir ajanda yüklememesi bu örgütle birlikte basınla iktidar arasındaki doğal sınırların belirlenmesi yönüyle önem taşımaktadır. Basın meslek örgütünün temel vazifesi bu cemiyetle birlikte mesleğin ve üyelerinin maddi ve manevi haklarını korumakla sınırlandırılmıştır.

Basın ahlaki kategorisinde gazetecilik mesleğinde etik dışı davranışların tanımlanmasının şeref ve haysiyet kavramları çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Bu kavramların çok genel bir anlam karşılığı olduğu düşünüldüğünde Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye etik çerçevesini daha kesin ilkelerle çizmiştir. Bu anlamda mesleğin icrasına yönelik ilerici bir bakışın olduğu muhakkaktır. Elbette Basın Birliği ve Gazeteciler Cemiyeti tüzüklerinde gazetecilerin eğitime ve ilerlemesine yapılan atıflar bir anlamıyla ahlaki sorunların eğitimle aşılması gerektiği ve bu ilkelerin belirlenmesi hususunun ilgili müfredata bırakıldığı şeklinde de yorumlanabilir.

Özdenetim kategorisi incelenen örgütlerin en sorunlu tarafı olarak değerlendirilmektedir. Zira tüm tüzüklerde belli şartlar altında örgütten kesin ihraç yaptırımı bulunmakta ve ihraç durumunda kişinin gazetecilik mesleğinden tamamen men edilmesi anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Zira gazetecilik mesleğinin icrası doğrudan ya da dolaylı olarak egemen örgüte üye olmaya şartlanmıştır. Örneğin Osmanlı Matbuat Cemiyeti gazetelerin basımı için kâğıt dağıtım işini düzenlemekte, Basın Birliği ise kişinin gazeteci sayılması için basın kartı uygulamasını zorunlu tutmaktadır. Bu şartlarda ihraç edilen bir gazetecinin veya gazete sahibinin mesleği sürdürmesi yolu tamamen kapatılmaktadır.

Telif hususunda yalnızca Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye tüzüğünde bir atıf olduğu anlaşılmaktadır. 1908 yılında kurulan örgütün 1910 yılında bir yasayla düzenlenecek telif haklarını konu edinmesi kadar diğer örgütlerin bu hususa hiç vurgu yapmaması dikkate şayandır. Bu anlamda tüzüklerde telifle ilişkin özel hükümlerin dışında mevcut yasaya dahi atıf yapılmaması basın için oldukça önemli bu hususun meslek örgütleri nazarında dikkate alınmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse basın meslek örgütlerinin öncüsü olan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin en kısa tüzüğe sahip olmasına rağmen mesleğe ilişkin hususlarda en kapsamlı kurumsal anlayışa sahip olduğu anlaşılmıştır. Kendisinden sonra gelen Basın Birliği ve Gazeteciler Cemiyeti bu anlayışı gazetecilik eğitimi ve gazetecilerin niteliklerini artırma önerileriyle geliştirmiştir. Basının iktidarla olan kurumsal ve fikri bağı da ancak Gazeteciler Cemiyeti'yle birlikte çözülebilmiştir. Tarihsel süreçlere bakıldığında siyasi ajandası

olan bir basın meslek örgütünün tüm basın camiasını temsil etme iddiasının süreç içerisinde çöktüğü ve örgütün etkisini sınırladığı görülmüştür. Bu durum cemiyetin günümüze dek varlığını sürdürebilmesinin arkasında yatan motifi de anlamaya yardımcı olmaktadır. Neticede kırk yıla yakın bir süreci ele aldığımız bu çalışmada Türk basınının kurumsal bir yapıya kavuşmasının siyasi iktidarın politikalarından ayrılarak tümüyle mesleğe ilişkin bir örgütlenme anlayışına geçmesiyle mümkün olduğu anlaşılmıştır.

Kaynaklar

- Avşar, Z., & Demir, V. (2005). *Düzenleme ve uygulamalarla medyada denetim*. Ankara: Piramit Yayınları.
- Aydın, H. (2010). "Cemiyet-i matbuat-ı osmaniye: Kuruluşu ve basında tartışmalar". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 553-569.
- Evsal, V. (1987). *Gazeteciler Cemiyeti ve 40 yıl 1946-1986*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Gazeteciler Cemiyeti. (1953). *Gazeteciler Cemiyeti ana nizamnamesi*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.
- Gevgilili, A. (1983). "Türkiye basını". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1, 202-228.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de demokrasiye geçişte basın (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2002). *Basın ve yayın tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, S. R. (1939). *Türkiye'de matbuat rejimleri*. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü.
- İskit, S.R. (1943). *Türkiye'de matbuat idareleri ve politikaları*. İstanbul: Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.
- Jeltjakov, A. D. (1979). *Türkiye'nin sosyo-politik ve kültürel hayatında basın*. İstanbul: Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
- Kabacalı, A. (1990). *Türkiye'de basın sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacıoğlu, H. (2009). *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan telif hakları mevzuatı: Tarihsel sürekliliğin analizi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.
- Kıraç, O. T. (2011). *Türkiye'de gazetecilik mesleğine ilişkin örgütlenmeler (1908-1938)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koçlu, O. (2005). *1908 basın patlaması*. İstanbul: BAS-HAŞ.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi makaleler IV*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nüzhet, S. (1931). *Türk gazeteciliği*. İstanbul: İstanbul Matbuat Cemiyeti.
- Özsoy, İ. (2001). *55 yılın tanıkları*. İstanbul: BAS-HAŞ.
- Şentürk, A. (2015). "1931 Matbuat Kanunu'ndaki değişiklikler üzerine kronolojik bir değerlendirme: Basın hürriyeti bağlamında meclis tartışmaları ve basındaki yankılar". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(1), 199-230.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1938, 28 Haziran). *Basın Birliği kanun layihası ve dâhiliye ve adliye encümenleri mazbataları (Cilt 26)*. Ankara: TBMM.
- Tokgöz, A. İ. (1993). *Matbuat hatıralarım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Z. (1985). "1909 Cemiyetler Kanunu". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1, 205-208.
- Topuz, H. (1996). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler cilt - I: İkinci Meşrutiyet dönemi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Uzun, R. (2007). *İletişimde etik sorunlar ve sorumluluklar*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Yalman, A. E. (1914). *The development of modern Turkey as measured by its press*. Columbia University.
- Yalman, A. E. (1960). Türk basın tarihinin başlangıç devrine bir bakış. *Yıllık Gazetecilik Enstitüsü Dergisi* (1), 9-13.
- Yalman, A. E. (1997). *Yakın tarihte gördüklerim ve geçirdiklerim - I*. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

